

Ryska författare i Bohumil Hrabals verk

MILOSLAVA SLAVIČKOVÁ

DEN TJECKISKE FÖRFATTAREN Bohumil Hrabal hänvisar ofta till andra författare både i sina skönlitterära och sina publicistiska texter och länkar därmed samman sitt eget verk med olika litterära traditioner - förutom den tjeckiska även den franska, amerikanska och ryska. I denna artikel kommer jag att diskutera på vilket sätt han knyter an till några av de ryska författarnas verk i sitt eget författarskap.

Hrabal namnger tjugosex ryska författare i sitt omfattande verk som utkom i 19 volymer (Hrabal 1991-1997). Till några av dem återvänder han upprepade gånger, medan han nämner andra bara sporadiskt. Ofta skriver han om 1800-talets klassiker — Dostojevskij, Tjechov och Tolstoj. Ännu oftare hänvisar han till författare verksamma huvudsakligen på 1920- och 30-talen, särskilt Babel, Jesenin, Tynjanov och Sjklovskij, i mindre omfattning Bunin, Chlebnikov, Majakovskij och Pasternak. Om sina samtida skriver han mycket sparsamt: han värderar Vysotskijs och Sjuksjins verk högt; Brodsky fångar hans intresse genom sina funderingar om gränsen mellan Europa och Asien.

Under kommunisttiden var Hrabals val av författare ett slags ställningstagande mot den officiellt prisade och ideologiskt styrda sovjetiska litteraturen. Det framgår tydligast i hans svar på enkäten "Tjeckiska författare om sitt förhållande till Oktober" där han kringgår det angivna temat och nästan demonstrativt deklarerar: "Än idag är jag fascinerad av tjugo- och trettio-talens epok i vårt århundrade,

då den sovjetiska litteraturen gav Europa, ja hela världen, några namn som blivit heliga för mig." (Hrabal 1967, 65) Dessa namn är Sjklovskij, Tynjanov, Babel, Jesenin och Chlebnikov.

Hrabal förhåller sig till de ryska författarna på olika sätt. Han beundrar deras verk och visar ett livligt intresse för deras personligheter och livsöden. Han kommenterar Dostojevskijs (och den litterära gestalten Mysjkins) epilepsi som ett tillstånd, under vilket man kan nå fram till grundläggande sanningar, samt Jesenins och Majakovskijs självmord, ofta i samband med hans egen depression. Han närmar sig de ryska författarnas personligheter genom att inandas atmosfären på de ställen där de verkade, som till exempel Babels Odessa (Sp 17, 133)¹ eller Pasternaks datja som påminner honom om hans egen "datja" i Kersko. I ett av sina fiktiva brev till Dubenka skriver Hrabal:

Až napadně jednou snih, Dubenko, tak si zajedeme spolu, jen my dva, do Moskvy, najmeme si auto a pojedeme tam, kde bydlel básník Boris Pasternak... ten taky bydlel za Moskvou v té své dače, a taky bydlel v takovém kraji, jako je Kersko, a taky bftzy a borovice, a taky mel policko, kde si pěstoval brambory, tak jako já, ale my půjdeme pak na hřbitov, který si vyhlédl, tam i když bude sněhu po prsa, tak ces ta k jeho hrobu bude zametena, je tam kamen, trčí tam jak rnilnik, a je v něm v oválu vlys básníkovy tváře, profil Pasternakův, udělany jistou moskevskou sochařkou podle versu Anny Achmatové... A jeho tvaf se podobala Berberovi i s jeho koněm... Ach! (Sp 13, 69—70)

En dag när snön fallit, Dubenka, ska vi tillsammans, bara vi två, åka till Moskva, vi ska hyra en bil och köra dit där diktaren Boris Pasternak bodde... han bodde också utanför Moskva i sin datja, och han bodde också i en likadan trakt som Kersko, med björkar och tallar, och han hade också ett litet falt där han odlade potatis, precis som jag, men sen ska vi gå till kyrkogården som han såg ut till sig själv, även om det är snö upp till bröstet kommer stigen till hans grav att vara sopad, där finns en sten, den sticker upp som en milstolpe, och i en oval på den finns en relief av diktarens ansikte, Pasternaks profil, gjord av en

¹ De tjeckiska Hrabalcitaten och andra hänvisningar är hämtade ur Bohumil Hrabals *Samlade skrifter*. De anges som Sp med efterföljande nummer på volym och sida.

skulptris från Moskva efter Anna Achmatovas rader.. Han som har liknat sig vid hästens öga... Ackl (Hrabal 2008, 66-67)²

Av citatet framgår att Hrabal bokstavligen speglar sig i Pasternaks livsstil, att han gärna vill finna en nära gemenskap med människan Pasternak (i andra sammanhang med Tjechov, som i Sp 15, 237). I förhållandet till Jesenin går Hrabal ännu längre -Jesenin är "Sergej" euer "Serjozja" för honom (Sp 13, 39, 42, 342; Sp 14, 130). Han identifierar sig rent av med Jesenins stormiga sätt att leva: i sin ungdom var Hrabal en lika stor "hooligan" som "Serjozja". (Sp 13, 39)

I stort sett närmar sig Hrabal de andra författarna med ödmjukhet, helt i enlighet med sin övertygelse om nödvändigheten för var och en att förstå sin egen begränsning (se Sp 15,12). I Sokrates anda framställer han sig som underlägsen sin motpart, här med hänvisning till Tjechov:

Já si myslím, že nikdy jsem nedosáhl těch mých velkých vzorů [...] (Sp 15,167)

Jag tror att jag aldrig nått upp tul de stora förebilderna [...]

Jämförelserna med förebilderna är ofta groteska, kryddade med en typisk hrabalsk självironi:

Kdybych domyslel Babelovu povídku Gedali a Kafkûv Proces, měl bych hodit svůj psací stroj do Vltavy a raději pěstovat králíky. (Sp 18, 41)

Om jag vore tvungen att tänka ut Babels berättelse Gedali och Kafkas Processen skulle jag kasta min skrivmaskin i Vltava och föda upp kaniner i stället.

Ett annat exempel kommer från självbiografin *Proluky* - från en passage där berättaren är Hrabals mor:

[...] můj synáček, podržte se, je na cestě se stát bestsellerem! [...] já se bojím, že ještě vydá další knížky, protože čtenáři jsou teď děsně zvrhlí... Kdopak čte Galsworthyho? Kdopak Arcybaševa? Kdopak Jiráska? Aha! Hrabala! To je nás šrajbr... smála se maminka a deskala a pak spráskla rakama... (Sp 11, 434-435)

² Citaten ur *Breve» till Dubenka* är översatta av Mats Larsson. De övriga citaten är - om inte annat anges — översatta av Karin Mossdal.

[...] min lille son, håll i er, är på väg att bli en succéförfattare! [...] jag är rädd att han kommer att ge ut fler böcker, för läsarna är hemskt perversa nu för tiden... Vem läser Galsworthy? Artsybasjev? Jirásek? Aha! Hrabal! Det är vår författare... skrattade mamma och klappade händerna och slog sedan ihop dem...

Bland de ryska författare som hade ett livslångt inflytande på Hrabals författarskap finns de ryska formalisternas portalfigur Viktor Sjklovskij. Hans bok *Om prosans teori* (Sjklovskij 1933) kunde Hrabal läsa i tjeckisk översättning redan under sin ungdom (Sp 15, 262), och han gjorde det flitigt:

[...] jeho kniha Teorie prózy, která pořád leží na mém psacím stole a je značně opotřebována častým listováním [...] (Sp 18, 68)

[...] hans bok *Om prosans teori* ligger hela tiden på mitt bord och är ordentligt nött genom mitt ständiga bläddrande [...]

I centrum för Hrabals intresse står principen "främmandegöring" (*ostraneniè*), som enligt Sjklovskij är konstens huvudsakliga grepp. För Hrabal betydde "främmandegöring" i synnerhet konsten att skapa verkningsfulla kontraster:

Umět dát vedle sebe něžnost a barbarství, vždyť v tom je celá poetika Šklovského, metoda ozváštnění. (Sp 17, 40)

Att kunna placera mildhet och barbari vid sidan om våranda, däri består hela Sjklovskij s poetik, främmandegöringens metod.

Hrabal, vars poetik baseras på konfrontationer och kontraster (Roth 1986), kommenterar ofta kontrasternas tillblivelse och verkan just med hjälp av Sjklovskij s teori om främmandegöring. Sjklovskij hävdar att verkningsfulla kontraster uppstår genom att rubba "automatiska förnimmelser", dvs. våra invanda föreställningar, med hjälp av nya och överraskande grepp:

[...] já považuji i to moje psaní za informaci a jedno vím, že musí být překvapující. Proto jsem si nevymyslel, ale doplnil pojem pábení. Pábitel jako člověk, který se snaží dosáhnout přímo a rovnou podstaty právě za cenu nepravděpodobnosti své výpovědi a její matoucí horlivosti.f...] Myslím si, že i Šklovskij ve své knize *Teorie prózy* vynašel metodu ozvláštňení jako posuň v umělecké informaci. (Sp 15, 257)

[...] jag betraktar också mitt skrivande som information och en sak vet jag: att det måste vara överraskande. Därför har jag inte hittat på, utan kompletterat begreppet *pábeni*. En *pábitel* är en person som strävar efter att direkt och utan omvägar nå fram till kärnan genom sitt otroliga och ivrigt förvirrande berättande [...] Jag tror att även Sjklovskij i sin bok Om prosans teori uppfann främmandegöringen som förskjutning i den konstnärliga informationen.

En sådan typisk "språkfantast" (*pábitel*) är berättaren i Hrabals *Danslektioner för äldre och försigkomna* (Sp 5, 7—56). Hrabal låter honom tolka "frigörelse från varseblivningens automatism" (Sjklovskij 1971, 52) på ett originellt sätt:

[...] pořadná knížka není pro to, aby čtenář líp usnul, ale vyskočil z po-stele a rovnou v podvlíkačách běžel panu spisovateli naplácat držku [...] (Sp5,22)

[..] .därför är en riktig bok inte till för att läsaren ska somna lättare, utan han ska fara opp ur sängen och i långkalsongerna springa raka vägen till författarn för att ge honom på käften [...] (Hrabal 1992, 39).

"Främmandegöringens" effekt uppnås även genom "företeelser, frigjorda ur sitt sammanhang" (Sjklovskij 1971, 56). Den här tanken fullföljde Hrabal i sina litterära collage *Dödsverket (Mrtvomat)* (Sp 2, 125-143), *Denna stad är i invånarnas gemensamma vård (Toto město je ve společné péči obyvatel)* (Sp 5, 211-237)) och "Legend spelad på strängar mellan vaggan och kistan" (*Legenda zahráná na strunách napjatých mezi kolébkou a rakvi* (Sp 5, 344-359)) där han "frigjorde" citat ur andra författares texter och av dem sammanställde en ny kontext. Detta tillvägagångssätt motsvarar Sjklovskijs krav på medvetet försvårad form som "syftar till att stegra varseblivningens svårighet och varaktighet". Ty i konsten är varseblivningsprocessen ett självändamål och måste förlängas; "*konsten är ett medel att uppleva företeelsernas tillblivelse, vad som redan blivit till har ingen betydelse i konsten*" (Sjklovskij 1971, 51). De nämnda Hrabaltexterna är ytterst osammanhängande och svårbegripliga. För att överhuvudtaget kunna tillgodogöra sig texten, måste man förstå hur den är gjord. Med andra ord: texten tvingar läsaren att rikta uppmärksamheten mot textens form, mot dess "tillblivelse".

Sjklovskijs bok kan visserligen inte betraktas som en konsekvent vägledning till Hrabals författarskap, men dess genomtänkta litterära

teori har säkerligen varit inspirerande för honom och har samtidigt bekräftat riktigheten i hans egen poetik. Det är typiskt för Hrabal att han aldrig övertagit hela filosofiska system eller konstnärliga teorier, utan plockat ut enstaka tankar, formuleringar och till och med uttryck. (Han beskriver själv sin poetik som "biologisk", som ett uttryck för en spontan begåvning; Sp 17, 341). På samma sätt behandlar han begreppet "främmandegöring". Ordet med sina avledningar har nämligen blivit ett ofta förekommande uttryck i Hrabals vokabulär och används både för att kommentera hans skapande och mänskligt beteende:

[...] abych ozvláštnil svůj text, psal jsem pasáže, které mne zraňovaly, pasáže, o kterch jsem usoudil, že zraní i čtenáře [...] (Sp 17, 222)

[...] för att främmandegöra min text skrev jag partier som sårade mig, partier som jag ansåg skulle såra även läsaren [...]

Dokud žil strýc Pepin, tak dovedl ozvlášťňovat život nejen můj, ale celé naší rodiny, celého pivovaru, celého městečka, dokonce jsem musei se strýcem a jeho ozvláštněním jezdit i do Prahy, protože pro strýce Pepina byl celý jeho život zázrakem toho, čeho byl svědkem a do čeho navíc vkládal svou fantazii... Takže potom, když mi bylo více než dvacet let a přečetl jsem si spis Šklovského o ozvláštnění, ozvlášťňoval jsem zase já životy těch druhých [...] (Sp 17,205)

Så länge farbror Pepin levde kunde han främmandegöra inte bara mitt liv, utan hela vår familjs, hela bryggeriets, hela stans liv, jag var till och med tvungen att åka till Prag med farbror och hans främmandegörande, ty för farbror Pepin var hela hans liv ett under som han bevittnade och som han dessutom lade in sin fantasi i... Och sedan, när jag var över tjugo år och läste Sjklovskijs bok om främmandegörandet, främmandegjorde jag i min tur de andras liv [...]

En annan stor inspirationskälla för Hrabal är författaren Isaak Babel och hans *Ryttararmén*.³ Han skriver om honom och hans bok med uppriktig och emotionellt laddad beundran:

Zrovna tak bych byl velice ochuzen, kdybych se nesetkal se zářivým a tragickým spisovatelem Isaakem Babelem a jeho Rudou jízdou, ve které

³ Om släktskapet mellan Hrabal och Babel vad den litterära stilen beträffar skrev Antonfn Vaclavík (Václavfíc 1968). Göran Lundstedt uppmärksammar i sin anmälan av boken *Låt tågen gå* likheten i Hrabals och Babels budspråk. (Lundstedt 1989)

jednou ranou se směšuje oslava člověka s jeho bídou, Isaakem Babelem, který svoji lidskou a občanskou a uměleckou pravdu říkal, byt' by za ni zaplatil cokoliv. Jeho Rudá jízda je pro mne maximem toho, co lidský duch dokázal; nemohu nikdy číst více než jednu povídku a pak zavřít knížku a naslouchat, jak mi bije srdce a jak mi pracuje rozum na plné obrátky. Někdy si myslím, že lze umřít na holest, kterou způsobuje Babelovo slovo. (Sp 18, 68)

På samma sätt skulle jag ha varit mycket fattig om jag inte hade träffat på den lysande och tragiske författaren Isaak Babel och hans Ryttararmén då firandet av en människa i ett slag blandas med hennes elände, Isaak Babel som uttalade sin mänskliga och medborgerliga och konstnärliga sanning hur mycket han än skulle få betala för den. Hans Ryttararmén är för mig höjdpunkten av det som den mänskliga anden har kunnat åstadkomma; jag kan aldrig läsa mer än en berättelse i taget och sedan måste jag slå igen boken och lyssna till hur mitt hjärta slår och mitt förstånd arbetar för full maskin. Ibland tror jag att man kan dö av den smärta som kommer av Babels ord.

Hrabal, själv kontrastemas mästare, utnämner Babel till sin lärare i konsten att växla rytm och skapa kontraster genom att i sin text "placera briljant bredvid gonorré" (Sp 17, 221). Hrabal använder sig här av Sjklovskijs metafor för att karakterisera Babel, men han kunde även ha hittat den i Jan Zâbranas förord till den tjeckiska översättningen av *Ryttararmén*: "Babel talar i samma andetag om stjärnor och gonorré" (Babel mluvi jednim dechem o hvězdách i o kapavce. (Zabrana 1965, 9)) Hrabal varierar dock denna bild och använder den i olika sammanhang. Följande exempel visar att han med dess hjälp karakteriserar sin stil och även "farbror" Pepins berättande:

[...] jsem si uvědomil, že strýc Pěpin je naivní básník, který aie intuitivně dovedl vedle sebe vždycky položit události, které si protirečily, že uměl, aniž by věděl, vedle sebe položit třpyt briliantů a pohlavní choroby tak, jak to uměl geniální Isaak Babel. A tuto metodu strýce Pepina jsem přijal, strýc se stal moji Múzou a je jí dodnes, i když už je dávno mrtev. (Sp 18,194)

[...] jag blev medveten om att farbror Pepin var en naiv poet som intuitivt alltid lyckades placera motsägande händelser intill varandra, en som utan att veta om det kunde placera glittrande briljanter och könssjukdomar intill varandra på samma sätt som den geniale Isaak Babel.

Och denna farbror Pepins metod har jag tagit till mig, farbror blev min musa och är så än idag, fastän han har varit död länge.

Hos Babel och de andra författarna uppskattade Hrabal mest de metoder som var besläktade med hans egen poetik, och han till och med sökte stöd för sina grepp i deras verk. Detta framstår tydligt i Hrabals kommentarer till Babels berättelse "Dopis" (Babel 1965, 36⁰), på svenska "Ett brev" (Babel 1991, 16-21). Titeln syftar på ett enligt berättaren autentiskt brev som en analfabetisk soldat dikterar för honom. Hrabal återkommer till denna berättelse tre gånger. I sin programessä från 1965 använder han den som argument för sin tes att varje människa har förmåga att skapa konst (Sp 15,12). Tjugo år senare publicerar han själv under sitt eget namn autentiska brev från naiva brevskrivare. Två av dessa brev avslutas med ett P.S. där Hrabal förbinder sitt radikala experiment med Babels tillvägagångssätt. Följande citat kommer från ett sådant P.S.

P.S. Toto je dopis zaslaný Svazu spisovatelů, dopis vesnické ženy, dopis, s kterým se ztotožňuji. Považ uji jej za literaturu, zrovna tak, jako považoval a ztotožnil se s dopisem vojáka, který neuměl psát, požádal Isaaka Babela, aby mu jej napsal. Babel tento dopis pojal do své sbírky Rudá jízda a ten dopis svojí poetikou je v souladu s poetikou Babela. (Sp 16, 40)

P.S. Detta är ett brev som har skickats till Författarförbundet, ett brev från en bondkvinna, ett brev som jag identifierar mig med. Jag betraktar det som litteratur, på samma sätt som Isaak Babel betraktade och identifierade sig med brevet som soldaten, som inte kunde skriva, bad Isaak Babel skriva åt honom. Babel tog med detta brev i sin berättelsesamling Ryttararmén, och det brevet står med sin poetik i samklang med Babels poetik.

Hrabal vänder sig även till Tjechov för att visa att icke-litterära texter av anonyma upphovsmän kan få samma verkningskraft som de litterära texterna. Han uppmärksammar Tjechovs korta berättelse "Besvärsbok" (Zjalobnaja kniga) och framhåller Tjechovs förmåga att höja en icke-litterär text till litteratur.

Čechov kdesi na nádraží otevřel knihu stížnosti a ovanula jej perut' geniality z toho, co si tam přečetl. A nerozpakoval se a pouhé stížnosti sestavil nebo opsal tak, že je zařadil jako svoji povídku pod jménem: Kniha stížností. (Spisy 18,26)

Tjechov slog på en järnvägsstation upp besvärsmappen och kände genialitetens vingslag i det som han där läste. Och han tvekade inte utan sammanställde eller skrev av de rena klagomålen och ordnade dem som en berättelse med namnet: Besvärsmappa.

Låt oss dock återvända till Babel. Den andra Babelberättelse Hrabal nämner är "Gedali" (Babel 1991, 41-44). Babel skapade ett mästertligt och samtidigt koncist porträtt av huvudpersonen Gedali, innehavare av en liten bod med antikviteter i en galizisk stad, en miljö som Hrabal fängslades av. I Gedalis gestalt lyckades Babel fånga den ideologiska förvirringen hos en människa som levde i en komplicerad tid, där det goda och det onda strider mot varandra, och de revolutionära ideal som Gedali bekänner sig till skadas av revolutionens grymhet. Gedali ställer sig oroligt en fråga: "Och alla vi bildade människor slår våra pannor mot marken och ropar med hög röst: ve oss, var är den ljuva revolutionen?" (Babel 1991, 43) Problematiken var aktuell för Hrabal, som levde under en regim som han hade ett minst sagt tvetydigt förhållande till. Av hans texter, i synnerhet de från 1950-talet, vilka fick publiceras först efter 1989, framgår att han var mycket kritisk, till och med negativ till den (se till exempel berättelsen "En vanlig dag" (Jeden vsedni den, Sp 3, 200-211). Samtidigt blev han så småningom hemmastadd i den och to.m. rädd för förändring. Om sin uppriktiga rädsla för poliser från det beryktade högkvarteret, vilka han kallar "änklarna från kakelhuset", skrev han så sent som i oktober 1989, en månad före den s.k. sammetsrevolutionen, i ett av sina då opublicerade brev till Dubenka. För vårt tema är det intressant att han lite olyckligt kopplat sitt intresse för rysk litteratur till tjeckernas politiska underkastelse och tillhörighet till den sovjetiska intressesfären.

Děvenko, jistě se ptáte, proč já tak rád cituji Rusy, proč sám sebe považuji taky za člověka, který nejen bydlí v zemi, která patří do jedné ze sovětských téměř republik. Já tedy uznávám status quo... že politická situace v té mé zemi se neda měnit, že tedy všechno, co se tady stalo, se nedá odestát, že tedy žiji v zemi s omezenou suverenitou, jak nám to řekli v nešťastném roce šedesát osm, po jednadvacátém srpnu, ale já jen trnu a lekám se a děsím se toho, já nechci, aby se tady něco dělo, aby ozbrojení andělé z kachlíčkového domu měli důvod zasáhnout. (Sp 13, 46-47)

Dubenka, ni undrat säkert varför jag så gärna citerar ryssar och varför jag också betraktar mig själv som en människa som bor i ett land som [är en av de sovjetiska kvasi-republikerna.] Jag erkänner alltså status quo... att den politiska situationen i mitt land inte går att förändra, att allt som hänt här inte går att ha gjort, att jag alltså lever i ett land med begränsad suveränitet, som man sade det olyckliga året sextioåtta, efter den tjugoförsta augusti, som nu uppstår från de döda igen, men jag är skakad och ängslig och rädd för det, jag vill inte att någonting ska hända här, att de beväpnade änglarna från kakelhuset ska få anledning att ingripa [...] (Hrabal 2008, 39) ⁴

Hrabal uppskattar Babels - liksom Tjechovs och Dostojevskijs — litterära gestalter, vilka oftast är fattiga, oansenliga människor. Dessa författare har enligt honom en förmåga att upptäcka "en pärla på botten" i "de förtrycktas och förtrampades" innersta väsen. Även Hrabal skildrar "människor från epokens sophög" (Sp 15, 10) sedan sin debut *Pärulan på botten* från 1963, och han gör det med kärlek och förståelse. I det första av de två följande citaten karakteriserar Hrabal huvudtemat i sitt eget författarskap, i det andra Dostojevskijs författarskap:

[...] já se domnívám, že jsem svým psaním oslavil čtvrtý stav, všechny ty obyčejné zdánlivě prosté lidi, kteří jsou mi mírou v´sech věcí a událostí [...] (Sp 15, 222)

[...] jag tror att jag med mitt skrivande har lyckats hylla det fjärde ståndet, alla de vanliga, till synes enkla människor som för mig är värdemätare för alla ting och händelser [...]

Myslím, že i Dostojevskij ve svých románech dokázal, že tu perličku na dně své duše mají právě ti, kteří jsou na dně i společnosti a přitom hledí vzhůru. (Sp 17, 203)

Jag tror att även Dostojevskij i sina romaner bevisade att just de som befann sig på samhällets botten och samtidigt blickade uppåt var de som hade en pärla på botten av sin själ.

Hrabals karakteristik baseras troligen på läsning av *Anteckningar från Döda huset* där Dostojevskij skildrar fångarna med respekt vilket ugger nära Hrabals uppfattning om de förlorade människorna:

⁴ De ställen där jag har ändrat i översättningen är markerade med hakparentes, M.S.

I tukthuset kunde det inträffa att man känt en fånge i åratal, betraktat honom som ett djur och inte en människa och föraktat honom. Och av en händelse kommer så ett ögonblick när själen i ett ofrivilligt utbrott öppnar sig inför dig och du skådar rikedom, känslans och hjärtats insikt i det egna och de andras lidande och dina ögon öppnas och i första ögonblicket vägrar du att tro på vad du sett och hört. (Dostojevskij 2007,247-248)

För Hrabal är Sergej Jesenin den störste ryske diktaren (Sp 17, 58). Han fängslas inte bara av Jesenins dikter utan även av hans mänskliga öde. Jesenins poesi talar till honom framför allt mot slutet av 1980- och i början av 1990-talet, då Hrabals fysiska och psykiska krafter börjar sina. Dikterna skänkte honom tröst och möjlighet att med hjälp av explicita citat skildra sitt eget sinnestillstånd. Detta gör han till exempel i sin öppna och mycket smärtsamma bekännelse "Trollflöjten" (Kouzelná flétna, Sp 13, 9-19) från januari 1989 och de intima *Dopisy Dubence*, på svenska *Breven till Dubenka* (Hrabal 2008J.⁵ "Trollflöjten" skriver han:

[...] a já ted' už budu mit pětasedmdesát let... a že ted' jsem sám proti sobě, protože jsem se uvítězil když jsem dosáhl hlučné samoty... prázdnoty, ve které se ale zrcadím a ozvučuji všechny bolesti světa, i když se častokrát zaklínám veršem Jeseninovým... domů se navrátím, radostí cizí se potěším, v zelený podvečer pod voknem se jim tam oběsím... ale za deset let potom co Serjoža tohle napsal se oběsil a zastřelil pro jistotu, že se uvítězil... Večery měsíčné, večery siné, byl jsem kdys mlád a vše bylo jiné ... (Spisy 13,12-13)

[...] medan jag nu blir sjuttiofem...och nu står jag ensam mot mig själv, eftersom jag segrade, när jag uppnådde den högljudda ensamheten. .. tomheten, i vilken världens alla smärtor speglas och genljuder, även om jag ofta förtrollas av Jesenins verser... Hem jag vänder åter, åt främmande fröjd gläder jag mig, i den gröna skymningen nedanför fönstret hänger jag mig... men tio år efter att Serjozja skrivit det hängde han sig och sköt sig för säkerhets skull för att han segrat... Månljusa nätter, vårkvällar blå... Längesen var det, ung var jag då... (Hrabal 2008,12)

5

⁵ *Dopisy Dubence* är fiktiva brev riktade till en verklig person, en ung amerikansk kvinnlig bohemist April Gifford.

I ett brev till Dubenka med titeln "Glad påsk" (Veselé veHkonoce, Sp 13, 323-327) står det:

[...] a tak už jsem všim zbědován, že Gogol i Jesenin jsou mojí záchranou, opouštím Evropu a nacházím v Jeseninovi to podstatné, poetické, lyricky básnické i tragické, že umění opravdu je stará svině, která požívá své mladé... tak to má být, osobní zážitek, prožitek a v jistém smyslu i odvaha sebe sama obětovat tak, jako můj Jesenin. (Sp 13, 323)

[...] och jag har blivit så eländig av allt att Gogol och Jesenin är min räddning, jag överger Europa och finner hos Jesenin det väsentliga, romantiska, lyriskt poetiska och tragiska att konsten verkligen är en gammal sugga som äter upp sina ungar... så ska det vara, en personlig erfarenhet, en upplevelse och även i viss mening ett mod att offra sig själv så som min Jesenin.

I ett annat brev till Dubenka med titeln "Den offentliga avrättningen" (Vefejnå sebevrazda, Sp 13, 31—53) använder Hrabal Jesenins verser till att stegra verkan av sin egen prosatext. Han talar öppet om sin tillgivenhet för Dubenka, minns sin avlidna maka med vemod, funderar över åldrandet och döden, de politiska händelserna i Tjeckoslovakien efter den sovjetiska invasionen 1968, emigration och protesterna under den s.k. Palachveckan i januari 1989, då det ägde rum stora demonstrationer till minne av studenten Jan Palach som brände sig till döds. Brevet har en collageartad karaktär. Det är en kombination av Hrabals prosatext, citat ur Jesenins dikter⁶ och drastiska och groteska citat ur dagspressen, med rubriker som till exempel "Göt in hustrun" eller "Kastade ut älskarinnan genom fönstret". Dessa tre slags texter kombineras till synes slumpmässigt, vilket förlänar texten ett slags oregelbunden rytm.

A tak potom přišel ten srpen, jednadvacátý srpen roku šedesát osm... a potom ta emigrace, ta ztráta hezkých mladých mužů. Kraj rodný opustím, těsknoto nezmožu, vím, stanu se raději zlodějem toulavým... Krajem tak půjdu za život prostinký, kamarád někde na mne vytáhne nůž z holinky. Krajem tak půjdu sám za sluncem, to trochu přihřeje, ta jejíž jméno si říkávám, mne od prahu vyžene... Tak, Dubenko, recitoji

⁶ En jämförelse med Jesenins dikter i *Dimblå Ryssland* (Jesenin 1940) visade att Hrabal troligen, som han påstår, verkligen citerade "ur minnet", eftersom det i citaten finns små avvikelser från den tjeckiska översättningen.

vám s chybami mého Serjožu Jesenina, tak, jak jsem jej recitoval v Moskvě, v Klubu spisovatelů [...] A já jsem potom recitoval to, co jsem přivezl s sebou v hlavě z Prahy, co znám z těch let třicátých, z překladů, které se jmenují Modravá Rus... A třeba jsi vypita jiným, mi přeci jen zůstává oči tvých únava a vlasů tvých skleněné dýmy... a potom... večery měsíčné a večery siné, byl jsem kdys mlád a vše bylo jiné... a potom tu dlouhou báseň jeho mladosti... Nebudu v zarudlých keřích se brouzdat, lebedy šlapat, hledat tvých stop... (Sp 13, 42)

[...] a víte, že si vzpomenu, že jste před rokem tady byla a copak asi děláte v těch Spokojených státech... a tak vám posílám verše pana Jesenina, hrozně mě přes den bolela hlava, navštívilo mi celkem šest aut a tolik jsem měl odpoledne návštěv, že jsem se stačil dvakrát opít vodkou... A přimhouřil už večer vrby svoje, čisi koně stojí u mých vrat, neprosil jsem včera mladost svoji, nepřestal mě někdo mít rád? Nevrž, nesup trojko opožděna, kam to odplul život celičkový, snad už zítra vyjdu ozdravený z těchto vrat, poslechnout si písní střemch a dešťů, tak jako zdravý člověk poslouchat... Zapomenu na ty temné síly, kam to odplul život celičkový... to ne, co mne mučilo až do krve, živote laskavý a milý, tebe zapomenout nelze mně. A třebaš budu mít rád jinou, tu vždycky jí, té jiné, budu vyprávět o tom, jak jsem měl tě rád, obličej laskavý a milý... jak tekly dnové naši a jak jich vina tiše opadla, hlavičko má kučeravá, kam jsi mne to až dovedla... (Sp 13, 51)

Och sedan så kom augusti, den tjugoförsta augusti sextioåtta, och sedan emigrationen, förlusten av de tjusiga unga männen... Jag lämnar min barndoms bygd, sorgen har blivit mig för svår, hellre som vandrande tjuv jag går... Genom landet på jakt efter ett enkelt liv, tills kamraten någonstans ur stöveln drar fram en kniv. Genom landet ensam på jakt efter sol, för att den ska ge lite värme, hon vars namn jag säger åter och åter kommer jag ej närmre... Dubenka, jag läser upp min Serjozja Jesenin för er med några fel, så som jag läste upp honom i Moskva, på Forfattarklubben [...] Och jag läste sedan upp det som jag hade med mig i huvudet från Prag, som jag kände till från trettioalet, från översättningarna i en bok som hette Dimblå Ryssland... Och även om du är rasig av någon annan, har jag kvar dina ögons trötthet och ditt hårs glansiga rök... och sedan... Månljusa nätter, vårvällar blå... Längesen var det, ung var jag då... och sedan hans ungdoms långa dikt... Jag ska inte vada i högröda buskar, trampa ner mållor, på jakt efter dina spår... (Hrabal 2008, 33)

[...] och ni ska veta att vi tänkte på när ni var här för ett år sedan och på vad ni har för er där borta i Förnöjda staterna... och därför skickar

jag Jesenins rader till er, jag har haft hemskt ont i huvudet under dagen, allt som allt har sex bilar hälsat på mig, och på eftermiddagen fick jag så många besök att jag hann bli full på vodka två gånger... Och kvällens pilar har fallt en tår, någons häst står vid porten här, bad jag ej om ungdom igår, slutade ej någon att hålla mig kär? Försenade trojka, kasta ej, stöna ej, vart har hela livet flytt en gång, i morgon åker jag frisk genom denna port, säg, för att lyssna på häggens och regnets sång, för att lyssna som en stark och helad man... Jag ska glömma de mörka krafter, vart har hela livet flytt en gång... ej detta det är som plågat mig, du liv sköna och kära, jag kan inte glömma dig. Och även om jag har en annan kär, ska jag alltid för henne, den andra, berätta hur jag höll dig kär, du ansikte sköna och nätta... hur våra dagar rann bort och hur deras vågor tysta tröt, du lockiga huvud, vart har du mig fört... (Hrabal 2008, 44-45)

"Den offentliga avrättningens" stil övergår stundtals till poetisk prosa, fylld med djupa emotioner och beundran för de ryska poeterna. Det citerade avsnittet handlar om längtan att med Dubenka besöka kyrkogården i Moskva för att bese de stora diktarnas gravar:

Milá Dubenko, až napadně sníh, tak spolu pojedeme do Moskvy, Moskva je krásná, když má po prsa sněhu! [...] Ale my půjdeme na Dřevíkovskou lávru, koupíme si čtyři kytičky, a už u vchodu na hřbitov tam už se řadí mladí lidé, už tam si nasadí masku žalu, a jen vejdemo, už to tam je! Tam leží u vrat Vladimír Vysockij s kytarou a koňmi, vzpínajícími se nad ním, a u nohou má tisíce květin, tak krásných v tom vysokém sněhu! [...] A já jsem, Dubenko, zaplákal... A já jsem, Dubenko, zaplákal podruhé, když jsem uviděl mramorový pomník pana Serjoži Jesenina... a ty náruče květin, a modrého obrovitého kocoura, který hlídal modravou Rus a tu moji hlavičku kučeravou a ty večery měsíčné a večery siné a byl jsem kdys mlád a vše bylo jiné... Sem, Dubenko, půjdeme a já vám budu recitovat všechny ty jeho básničky o lune, všechny ty jeho střemchy a břízy a tu jeho nešťastnou kulackou Annu Sněginnou... (Spisy 13, 38—39)

Kära Dubenka, när snön faller så ska vi tillsammans åka till Moskva, Moskva är vackert när det har snö upp till bröstet! [...] Men vi ska gå till Dřevíkovsklostret, vi ska köpa fyra små buketter, och vid ingången till kyrkogården köar ungdomarna, där tar de på sig sin sorgemask, och vi ska bara gå in, där är det! Där vid porten ligger Vladimir Vysotskij tillsammans med sin gitarr och hästarna som stegrar sig ovanför honom, och vid fötterna har han tusentals blommor, så vackra i den djupa snönl [...] Och jag, Dubenka, började gråta... Och jag, Dubenka,

började gråta för andra gången när jag såg Serjozja Jesenins marmorsten... och famnarna med blommor, och den blå jättekatten som vaktade [det dimblåa Ryssland] och hans Mitt lockiga huvud och hans Månljusa nätter, vårkvällar blå... Längesen var det, ung var jag då... Hit, Dubenka, ska vi gå och jag ska läsa upp alla hans dikter om månen för er, alla hans häggbuskar och björkar och hans olyckliga kulakkvinnor Anna Snegina. (Hrabal 2008, 28-29)

III sist kan nämnas att Hrabal blev påverkad av de tjeckiska översättningarna av A. G. Dostojevskajas memoarer *Livet med Dostojevskij* (*Zivot s Dostojevskym*; Dostojevskaja 1981) och brevväxlingen mellan makarna Tolstoj (*Sbohem* 1981). Dessa böcker, och senare även en icke närmare bestämd bok om Picasso, gav honom impulsen till valet av ironisk ton i hans självbiografiska trilogi *Bröllopfester i huset* (*Svatby v dome*), *Vita nuova* och *Bombhål* (*Proluky*). Böckernas fiktiva berättare är författarens hustru som med humor och mild ironi skildrar sin makes livsöde och svagheter.

Ta moje trilogie děkuje za svůj styl i obsah paní Tolsté a paní Dostojevské, které v Praze vydaly nyní dvě biografie o svých manželích a v těch knihách své manžely tak chválí, že jsem si řekl, že svůj životopis napíši přes prisma pohledu mé paní [...] (Sp14,186)

Denna min trilogi har fru Tolstaja och fru Dostojevskaja att tacka för sin stil och sitt innehåll. De har nu i Prag gett ut var sin biografi om sina makar och i dessa böcker lovordat dem så högt att jag bestämde mig för att skriva mina memoarer genom min hustrus synprisma [...]

Třetí díl mám tak jako načrtnutý, ale vypráví to manželka o mně a shazuje mě. Ne že by mě shazovala úplně, vypráví o mně, jaký jsem, všechny mé vlastnosti, nectnosti. A k tomu mě dohnaly právě tyto tři knihy, které jsem si přečetl, hlavně paní Dostojevská. (Sp 17, 57)

Tredje delen har jag bara skisserat. Men där berättar min fru om mig och förtalar mig. Fast förtal är det väl inte riktigt, hon berättar om mig sådan som jag är, om alla mina egenskaper och olater. Och det som har drivit mig till detta är just de tre böckerna som jag har läst, i synnerhet fru Dostojevskajas.

Referenser

- Babel, I., 1965, *Rudá jízda*, Přeložil J. Zabрана, Praha.
- 1991, *Ryttararmén*, Översättning av S. Dahl, Stockholm.
- Čechov, A. P. 1951, *Knihy stížností, Povídky I, 1883-1886*, [Spisy A. P. Čechova sv.1], Praha, 87-88.
- Dostojevskij, F. 2007, *Anteckningar från Döda huset*, Översättning och efterord B. Samuelson, Lund
- Dostojevská, A. G. 1981, *Život s Dostojevským, Paměti, korespondence, dokumenty*, Svazek 64, Přeložil, doslov napsal, poznámky a rejstřík připravil L. Zadražil, Praha.
- Hrabal, B.: 1991-1997, *Sebrané spisy Bohumila Hrabala 1-19*, Praha.
- 1967, *Čeští spisovatelé o vztahu k Řijnu*, *Plamen* nr. 11, Praha.
- 1992, *Danslektioner för äldre och försigkomna*, Översättning: M. Larsson, Lund.
- 2008, *Breven till Dubenka*, Översättning: M. Larsson, Stockholm.
- Jesenin, S. 1940, *Modravá Rus. Vybor z lyriky a epiky Sergeje Jesenina*, Přeložili J. Hora, M. Marcanová, B. Mathesius, Praha.
- Lundstedt, G. 1989, *En härlig skam för sina yrkesår*, *Sydsvenska Dagbladet* 7.2.1989, Malmö.
- Roth, S. 1986, *Laute Einsamkeit und bitteres Glück. Zur poetischen Welt von Bohumil Hrabals Prosa* (=Slavica Helvetica 25), Bern.
- Sbohem, 1981, *S bohem a piš castěji a v'c. Korespondence L.N Tolstého a S. A. Tolsté*, Přeložil J. Zúmr, Vybral, uspořádal, předmluvu a poznámky napsal M. Jehlička, Praha.
- Šklovskij, V. 1971, *Konsten som grepp*, [i:] Aspelin, K. & Lundberg, B. A. (red.), *Form och struktur. Texter till metodologisk tradition inom litteraturvetenskapen*, Stockholm, 45—63.
- 1933: *Teorie prózy*, Praha.
- Václavík, A. 1968, Babel a Hrabal, *Impuls* nr. 3, Praha, 188-192.
- Zábrana, J. 1965, *Rud'sa jízda a její autor*, [i:] Babel, *Rudá jízda*, Praha, 7—26.

Sammanfattning

Bidraget behandlar den tjeckiske författaren Bohumil Hrabals (1914-1997) läsning av ryska författare och diskuterar hur dessa författares poetik inverkade på hans egna verk. Till de viktigaste impulserna hör Viktor Sjklovskijs litterära teori, inklusive dess terminologi (särskilt uttrycket "främmandegöring", (*ostranenije*). Beundran för Isaak Babel, Anton Tjechov och Fjodor Dostojevskij baseras ofta på släktskapet med Hrabals egen poetik. Citat ur Sergej Jesenins poesi använder Hrabal i sina egna texter. Dostojevskijs hustrus memoarer har enligt Hrabal påverkat honom vid skrivandet av hans självbiografiska trilogi.

Summary

This contribution deals with the Czech author Bohumil Hrabal's (1914-1997) reading of Russian writers, and discusses how those writers' aesthetic theory influenced his work. Among the most important inspirations is the literary theory of Viktor Sklovskij, including its terminology (especially the expression 'estrangement', (*ostranenije*). His admiration for Isaak Babel, Anton Chekhov and Fyodor Dostoyevsky was often based on their consanguinity with Hrabal's personal aesthetics. Hrabal employs quotations from Sergej Jesenin's poetry in his own texts. According to Hrabal, the memory of Dostoyevsk/s wife influenced him as he composed his autobiographical trilogy.